

Regionalsprogsstudier

Af JØRN LUND

Dødsdommen over de danske dialekter er forlængst afsagt og bliver med jævne mellemrum stadfæstet af sprogforskere, der nu ofte må se sig henvist til at praktisere den såkaldte »one foot in the grave dialectology« for i tide at få opsamlet og bearbejdet det vigende sprogmateriale. Der er også enighed om, at ethvert egnspræg ikke hermed forsvinder; accentuationsforhold, især m.h.t. intonation og stød, vil fortsat i overskuelig fremtid bære vidnesbyrd om den talendes hjemegn.

Allerede Anker Jensen¹ og senere Peter Skautrup² har beskrevet forskellige aspekter af dialektudtyndingsprocessen. Nok så vægtige bidrag er i nyere tid offentliggjort af Inger Ejskjær³ (heri væsentlige terminologiske overvejelser), Ella Jensen⁴ samt Baumann Larsen og Geist⁵. Inger Ejskjær og Ella Jensen bygger i karakteristikken af rigsmålets regionale varianter i vid udstrækning på personlige sproglige erindringer og iagttagelser af egen sprogbrug. For Baumann Larsen og Geist er en »kodekarakteristik« ikke afhandlingens egentlige ærinde. Brink og Lund^{6,7} har ligeledes fremlagt nogle overvejelser om regionale varianter af dansk rigsmål før og nu. Heller ikke her er en detailkarakteristik af en enkelt lokal variant det centrale. Kjeld Kristensen⁸ har i en utrykt specialeafhandling beskrevet udtalevariationen i stationsbyen Vinderup. De indsamlede sprogrprøver er gennemgået med henblik på at konstatere tilstedeværelsen eller fraværet af bestemte, i forvejen udvalgte dialektale træk, de indsamlede data er blevet statistisk behandlet, og det har været muligt bl.a. at give et mål for de enkelte dialekttræks resistens og den enkelte meddelers dialektale præg (m.h.t. de udvalgte træk). Endvidere har forfatteren interesseret sig for den situationsbetingede variation og bl.a. kunnet sandsynliggøre, at det dialektale præg under samtale med en jysk regionalsprogstalende optegner bliver kraftigere i takt med, at meddelelsessituationen bliver mere uformel.

I den her foreliggende afhandling er den situationsbetingede variation ikke i focus. Materialet med hver meddeler er så omfattende, at mange forskellige typer af meddelelsessituationer har foreligget i hver eneste optagelse. Alle forekommende afvigelser fra moderne københavnsk rigsmål er registreret, og kun de former er særmærket, der udelukkende hidrører fra oplæsning. Formålet med afhandlingen er at give en beskri-

velse af sprogforholdene, især den udtalemæssige variation, hos yngste generation i et område, hvor dialekterne efter danske forhold har været ret sejlivede. Det er dels forsøgt klarlagt, hvilke lokaliserbare træk der kan påtræffes, dels hvilke af de nyere, fra københavnsk udgående lydudviklinger der har nået området.

Materialet består af båndoptagne sprogtests fra Brovst, en stationsby på godt 2200 indbyggere beliggende i Øster Hanherred. Der er 25 meddelere født mellem 1959 (2) og 1963 (1), udvalgt af Brovst kommunale skolevæsen som repræsenterende elever født i Brovst eller nærmeste omegn og dækkende et bredt socialt spektrum⁹. De udvalgte elever viste stor spredning m.h.t. kundskabsniveau, interesseområde og mundtlig udtryksikkerhed. Optagelserne, der hver har en varighed på mellem 30 og 45 minutter, er tilvejebragt på en optegnelsesrejse¹⁰, hvori der ud over forfatteren deltog 8 2.-delsstuderende fra Københavns Universitet¹¹. Hver test var tilrettelagt med henblik på etableringen af forskelligartede meddelsessituationer og dermed sammenhængende spredning i sprogproduktionen. En indledende samtale kunne tage udgangspunkt i 3-4 billeder, der kommenteredes af meddelerne – en velkendt fremgangsmåde, der muliggør en indholdsmæssigt styret samtale, som kan hjælpe meddeleren over en eventuel forlegenhed og afhjælpe stofnød, dersom billedmaterialet er tilstrækkeligt appellerende. Hertil kommer, at samtaler på grundlag af et ensartet billedmateriale vil bringe let sammenlignelige sprogprøver for dagen. Gennemgangen af billederne mundede ofte ud i samtaler om løst og fast, fritidsinteresser, skoleforhold, ferieplaner o.s.v. med et mindre formaliseret talesprog som resultat. Herefter fulgte oplæsning af en sprogprøve konstrueret med det formål at tilvejebringe en nogenlunde sammenhængende tekst indeholdende flest mulige af samtlige hidtil registrerede for jysk regionalsprog karakteristiske udtalesærtræk. Prøven bringes i sin helhed nedenfor med en kort kommentar til de enkelte testord og -udtryk.

Hver elev fik spørgsmål, der skulle afdække den talendes sproglige idealer, og som gav den pågældende lejlighed til at ytre sig om sit syn på dialekter contra rigssprog, ligesom optegneren fik mulighed for at danne sig et indtryk af meddelerens grad af sproglig bevidsthed.

Endelig indgik der i hver test et ret omfattende materiale til belysning af omfanget af de fra københavnsk kommende lydudviklingers ekspansive kraft. Særlig interesse viedes studiet af, hvilke af de nyeste udviklinger der var slået igennem, og hvilke der viste forsinkelse sammenholdt med et materiale af jævnaldrende københavnerbørn.

Det stod fra begyndelsen klart, at selv i de ofte uformelle og afslappede samtaler, vi kunne have held til at etablere med meddelerne, ville det talesprog, de medbragte båndoptagere registrerede, hos personer med lydligt signifikant situationsbetinget udtalevariation blive de pågældende meddeles mest rigsmålsnære, om man vil »tyndeste« mål. Af tosprogede kodeskiftere var der i Brovstmaterialet imidlertid kun 2¹², og det var karakteristisk nok landmandsbørn. Flere var der i materialet fra det lokale alderdomshjem og fra den langt mindre by Tranum (6 km fra Brovst), men dette materiale indgår ikke i den del af undersøgelsen, der offentliggøres her.

Lokaliserbare træk

Ved regionalsprogstræk¹³ forstås her lokaliserbare træk, der ikke kun kan påtræffes hos egentlige dialekttalende, men som er fælles for et større antal ikke-dialekttalende inden for en region af landet. Om disse træk har rod i én eller flere dialekter, om de er skriftsprogsgannelser, arkaismer eller hyperkorrektioner er i den aktuelle sammenhæng underordnet, ligesom det heller ikke er af betydning for analysen, om det pågældende træk af den talende opleves som værende en rigssprogsform eller ej. Materialets regionalsprogstræk er skaffet til veje dels ved registrering af fri samtale, dels ved at meddelerne har læst nedenstående fortælling op uden at vide, at sprogprøven var »skræddersyet« til afdækning af (især nørre-) jyske regionalsprogstræk, der i forvejen var beskrevet i faglitteraturen. Nedenfor anføres den indholdsmæssigt pauvre, men til sit formål ret effektive »jydedetektor«.

¹Gregers og Martin ²tog med bussen. De skulle den ³nærmeste⁴vej til ⁵Århus. Da bussen ⁶begyndte at køre, var der ⁷en gammel kone, der snublede over ⁸en lille taske, som en af ⁹medpassagererne ¹⁰for nylig havde sat på bussens ¹¹gulv nærmest sædet. Det blev ¹²sort for hendes øjne. »Jeg må hellere ¹³stå af vognen«, sagde hun. »Jeg har ¹⁴før ¹⁵prøvet at have ¹⁶hjernerystelse, det er kun ¹⁷14 dage siden.« En ¹⁸sortklædt, ¹⁹gejstlig mand ²⁰trådte hen til hende. »Jeg har ²¹siddet og ²²talt, ²³hvor mange gange chaufføren har ²⁴lavet det nummer, og nu er jeg ved at ²⁵begynde at blive ²⁶gal. Vi ²⁷passagerer vil ikke ²⁸betale for at blive fragtet, som om vi var ²⁹husdyr.« Denne ³⁰udtalelse var selvfølgelig en ³¹torn i øjet for chaufføren. »Det var

hendes ³²egen skyld«, sagde han. »Jeg ³³kører ³⁴nemlig sikkert nok. Det er ³⁵syvende, ottende, ³⁶niende eller ³⁷tiende gang bare her i ³⁸juni ³⁹måned, og der er aldrig sket noget. Jeg er vel den, der bedst kan ⁴⁰vurdere min kørsel. ⁴¹Kristiansen, du er med både om ⁴²lørdagen ved ⁴³totiden og onsdagen ved ⁴⁴femtiden, ⁴⁵kender du nogen, der kører bedre?« »Ja, det gør jeg nu. Du skal ikke være så ⁴⁶hellig! Både ⁴⁷Frederik, August og ⁴⁸Gustav fra ⁴⁹Silkeborg ⁵⁰bruger bremsen mere forsigtigt. Jeg kan huske sidste sommer, da kørte du så ⁵¹voldsomt, at en ⁵²amerikaner ⁵³fik hjernerystelse. Det var et held for dig, at vi ⁵⁴mødte en ⁵⁵mediciner.« »Ja, det var dengang vi havde det her ⁵⁶tordenvejr. Det ⁵⁷kræver sin mand at køre i uvejr. Men jeg skulle da ellers have ⁵⁸anlæg nok for det. Men du er åbenbart ⁵⁹stadig parat til at ⁶⁰ordne det hele – fra bagsædet.« Kristiansen havde fået lidt at ⁶¹tygge ⁶²på. »Det skal du ikke ⁶³gå og udtale dig om. Det er godt nok ved at blive træls at høre på dig. Jeg sender et ⁶⁵brev til busselskabet og ⁶⁶fortæller dem om de chauffører, de bruger.« Tale er ⁶⁷guld, men tavshed er ⁶⁸sølv – eller er det omvendt? tænkte chaufføren. Sådan en ⁶⁹forestilling havde han ikke prøvet før i de 14 år, han havde kørt bil. Ved 10-årsjubilæet fik han en ⁷⁰lysestage for god kørsel. – Mens alt dette stod ⁷¹på, ⁷²hjalp Gregers den gamle dame. For hende var det ⁷³blodig ⁷⁴alvor, hun skulle til byen og købe nyt ⁷⁵isskab. Hvor længe mon de skulle holde i den ⁷⁶skov? Martin syntes bare det hele var ⁷⁷skæg.

Nummereringen henviser til gennemgangen nedenfor og udtømmer ikke tekstens muligheder for særljyske sprogreaktioner.

- 1 *Gregers*: 14 har postvokalisk *j*, 11 klusilen *g*. *j* har større udbredelse end i københavnsk.
 - 2 *tog med bussen*: Ingen har trykstærk præposition.
 - 3 *nærmeste*: Ingen har stød, hvilket heller ikke ventes i Nordjylland.
 - 4 *vej*: 9 har stød (som i københavnsk), 14 har ikke stød, 2 har belæg både med og uden stød.
 - 5 *Århus*: 13 har (som i københavnsk) stød i 2.-leddet, 12 har ikke stød.
 - 6 *begyndte*: 6 har stød, 19 har ikke stød.
 - 7 *en gammel kone*: 3 har tryksvagt attributivt adjektiv, 22 trykstærkt. Trækket belyses kun dårligt ved oplæsning, jfr. nedenfor.
 - 8 *en lille taske*: 11 har tryksvagt attributivt adjektiv, 14 har trykstærkt.
 - 9 *medpassagererne*: Ingen har stødløst *e*.
 - 10 *for nylig*: Ingen har stød på *y*, stød findes vist nok kun i andre, sydligere egne af Jylland.
- 5 DSt. 1977

- 11 *gulv*: 5 af de 25 meddelere har stød på l.
- 12 *sort*: 1 har *o.i.*, resten *å(.i)*. Dansk Rigsmål p. 760.
- 13 *stå af vognen*: 4 har trykstærk præposition, resten tryksvag.
- 14 *før*: 2 har den regionale variant *fø'.i*, jfr. nedenfor.
- 15 *prøvet*: Testordets første forekomst i teksten giver 16 stød på *w*, anden forekomst 20.
- 16 *hjernerystelse*: 9 har *hj-*, ordets anden forekomst giver 11 *hj-*former. Tilstedeværelsen af skriftbilledets *hj-* kan selvfølgelig have påvirket en og anden med labilitet m.h.t. det pågældende træk, men på den anden side plejer oplæsning som en ret formel meddelelsessituation at favorisere den mest rigsmålsnære udtale.
- 17 *fjorten*: 22 har *å(.i)*, 3 *o.i.*
- 18 *sortklædt*: 22 har *å(.i)*, 3 *o.i.*
- 19 *gejstlig*: Som i københavnsk har ingen stød. Kun få kendte ordet, hvorfor belæggene ikke er af større interesse. Ordet har ikke stød i egnens dialekt.
- 20 *trådte*: Lang vokal, oftest *å*, undertiden *å*, påtruffet hos 19, 6 har som kbhsk. kort vokal.
- 21 *siddet og talt*: 11 placerer *siddet* tryksvagt, 14 trykstærkt. Trækket uegnet til belysning gennem oplæsning, jfr. nedenfor.
- 22 *talt* (partic. af *tælle*) har stød på vokalen hos 20, 5 har som kbhsk. stød på den efterfølgende konsonant.
- 23 *hvor mange gange*: *mange* placeres i tryksvag stilling af 17 ud af de 25. Det må her som andetsteds erindres, at en utrænnet læser vil være tilbøjelig til at sætte flere tryk end en trænet.
- 24 *lavet*: Stød har 16, 9 har som kbhsk. stødløs participiumsform.
- 25 *begynde*: Stød som i kbhsk. har 3, 22 har stødløs udtale.
- 26 *gal*: 22 har som i kbhsk. stød på vokal, 3 har stød på l.
27. *passagerer*: Ingen har den andre steder i jysk regionalsprog påtrufne trykstærke, men stødløse vokal.
- 28 *betale*: 23 har ikke stød, 2 som kbhsk. stød på vokal.
- 29 *husdyr*: lang vokal i l.-leddet har samtlige 25.
- 30 *udtalelse*: 3 har stød på a, 22 har stødløst 2.-led.
- 31 *torn*: 14 har *å(.i)'*, 11 *o.i.'*
- 32 *egen*: Som kbhsk., altså uden stød.
- 33 *korer*: Ingen har stød eller enstavelsesformer, ejheller dialekten.
- 34 *nemlig*: Kun 1 har stød.
- 35 *syvende*: 6 har stød, 19 har ikke stød.
- 36 *niende*: 3 har stød, 22 har ikke stød.
- 37 *tiende*: som ovenfor.
- 38 *juni*: 12 har stød, 13 har ikke stød.
- 39 *måned*: Ingen har *-d*, ejheller dialekten.
- 40 *vurdere*: 3 har ikke stød på e, de øvrige stød som i kbhsk.
- 41 *Kristiansen*: 14 har stød på a, 11 på n.
- 42 *lordagen*: 15 har stød på r, 10 har ikke stød.
- 43 *totiden*: 15 har som kbhsk. stødløst l.-led, 10 har stød.
- 44 *femtiden*: 10 har som kbhsk. stødløst l.-led, 15 har stød.
- 45 *kender*: 6 har stød på n, 19 som kbhsk. stødløs præsens.
- 46 *hellig*: ingen har stød. Vaklen i dialekten.

- 47 *Frederik*: 9 har *fr̥α(ð)ʰ*, der er langt sjældnere i kbhsk.
 48 *Gustav*: 11 har den i kbhsk. ret sjældne variant med *u*.
 49 *Silkeborg*: Ingen har vokalkvaliteten *i*.
 50 *bruger*: Ingen har stød. Ej heller dialekten.
 51 *voldsomt*: 2 har som kbhsk. stød på suffixet, 23 har det ikke.
 52 *amerikaner*: 3 har som kbhsk. stød på trykstærkt *a*, resten har stødløs vokal.
 53 *fik*: 12 har *e* som kbhsk., 3 har belæg med både *e* og *i*, 10 har *i*.
 54 *mødte*: 2 har som kbhsk. kort vokal, 23 lang vokal.
 55 *mediciner*: 5 har stødløs langvokal, 20 har stød.
 56 *tordenvejr*: 3 har *o.ɪ*, resten *å·(ɪ)*.
 57 *kræver*: 14 har *ræ·*, 11 det særjyske *rǎ·*, se videre fremme.
 58 *anlæg*: 1 har som kbhsk. *g*, 24 har *j*.
 59 *stadig*: 2 har *ð*, 23 *d*.
 60 *ordne*: 6 har *å·nə*, resten *å·(ɪ)dnə*.
 61 *tygge*: 8 har *y*, 17 har *ø*.
 62 *tygge på*: stødløs præposition har 14, 11 har stød.
 63 *gå og udtale*: *gå* placeres tryksvagt af 7, trykstærkt af 18.
 64 *udtale*: Denne verbalform er stødløs hos 13, 12 har stød.
 65 *brev*: 15 har stød som kbhsk., 10 har stødløs udtale.
 66 *fortæller*: 5 har stød på *l*, resten udtaler ordet uden stød.
 67 *guld*: Kun 1 har stød på *l*.
 68 *solv*: Som ovenfor.
 69 *forestilling*: Ingen har vokalkvaliteten *o* i 1. stavelse. Ej heller dialekten.
 70 *lysestage*: 5 har kort vokal, 20 lang.
 71 *stod på*: 20 har stødløs præposition.
 72 *hjælp*: 13 har *hj-*, 12 har *j-*. Typen stemt + ustemt konsonant behandles nedenfor.
 73 *blodig*: 2 har *ð*, 23 *d*.
 74 *alvor*: 1 har stød på 2. stavelse, 24 har stødløs udtale.
 75 *isskab*: 1 har kort vokal i 1.-led, 24 lang, ustødt vokal.
 76 *skov*: 8 har stød, 17 stødløs udtale.
 77 *skæg*: 1 har *g*, resten *j*.

Hovedparten af meddelejerne afgiver ca. 40 belæg på lokaliserbare regionalprogsudtaler. Der er i materialet en spændvidde på fra 29 op til 48 regionalprogsbelæg ud af de 77 nummererede testord.

Systematisk opstilling af de fundne regionalprogstræk med inddragelse af hele materialet

Vokalisme

Med hensyn til vokaler i *tryksvag* stavelse viser det sig, at det højfrekvente *ɔ* (snakker, toogtres, (h)eller, vinter, kaniner, høster o.s.v.) forekommer side om side med *ə* og *əʳ* former. Ingen har obliga-

torisk *ə*, alle (knap halvdelen) med belæg på *ə* eller *əʳ* har også muligheden *ɔ*. Som et kuriosum kan det nævnes, at en meddeler viste sig at kunne have fakultativt identiske bøjningsformer i hovedtiderne af visse verber med *-ede* i præteritum.

Infinitiv:	<i>kasdə</i> / <i>kasd</i>	<i>kaste</i>
Præsens:	<i>kasdə</i> / <i>kasdɔ</i>	<i>kaster</i>
Præteritum:	<i>kasdə</i> / <i>kasdø(ø)</i>	<i>kastede</i>
Præt.part.:	<i>kasdə</i> / <i>kasdø</i> / <i>kasdəd</i>	<i>kastet</i> .

Dette fakultative sammenfald er selvfølgelig muliggjort gennem en række andre særudviklinger udover den her omtalte.

Apokope og ə-assimilation: Alle med undtagelse af 1 meddeler har kraftigere reduktion af svagtryks *ə* end jævnaldrende københavnere, der nok har fakultativ apokope af *ə* efter ustemt konsonant (DR (= Dansk Rigmål, se note 7) § 32), men normalt ikke i ytringsudlyd eller i så distinkt tale som det er tilfældet i Brovst-materialet.

Kbhsk. (fak.) og Brovst-mat.

»det er nogle grise [*gri·s*]
der skal slagtes«
»de sendte 5 skibe [*sgi·b*]
til Suez«

Kun Brovst-mat.

»ikke 5 køer, men 5 grise« [*gri·s*]
»så solgte han de 5 skibe« [*sgi·b*]

I stemte omgivelser er den fællesdanske *ə*-assimilation (noget forsinket i jysk regionalsprog) let adskillelig fra den jyske apokope, idet kun sidstnævnte fører til en stavelsesreduktion, se højre kolonne nedenfor:

Kbhsk. og Brovst-mat.

»(vi skal) synke maden« [*søŋgmá'ðn*]
»(det begyndte at) regne« [*rɔŋjn*]
»(de er) nemme« [*næmm̩*]
»(han var ude at) svømme« [*svömm̩*]
»(du skal ikke være) bange« [*bɔŋŋ̩*]

Kun Brovst

[*søŋgmá'ðn*]
[*rɔŋjn*]
[*næm̩*]
[*svömm̩*]
[*bɔŋŋ̩*]

Når der i venstre kolonne står kbhsk. og Brovst-mat., skyldes det, at apokopen ikke er tilnærmelsesvis gennemført hos nogen overhovedet, men kun optræder fakultativt side om side med rigsmålsformerne. Hos samme meddeler kan de to forskellige former veksle i samme ord i

samme meddelelsessituation. Labiliteten i den her omtalte højfrekvente lydtype er med til at tegne billedet af sprogsituationen i området som yderst kompleks.

Vokaler i trykstærk stavelse: M.h.t. forholdet *o* / *å* (i) (jordbær, fjorten, sort o.s.v.) viser materialet, at *å* (i) står sikkert over for kbhsk. *o*. Kun det litterære *en torn i øjet* har mange *o*-belæg. I fri samtale tegner der sig det samme billede. Her er endvidere flere belæg på [*trå*] *tror*, [*gjå*'d] *gjort* og [*hi*'sdå'jə] *historie*. Den til kbhsk. *o* (*gjort*, *sort* (adj.)) og *å* (*kort*, *går*, *formand*) svarende forbindelse udtales snart *å*, snart *å*, noget sjældnere *o*, sidstnævnte kvalitet er kun påtruffet hos de mest dialekt-påvirkede meddelere. Af disse har to fakultativt *o*, *o*-former svarende til opr. langt a: [*so*'] *så*, [*o*'] *å* o.s.v., alle andre har *å*. Om *rå* i *kræver*, *præge* o.s.v. og *ø* i *før*, se næste hovedafsnit.

M.h.t. forholdet snæver/halvsnæver kortvokal findes der et overmål af *ø*-former i *tygge* (forekommer ikke i kbhsk.), mange *i*-former i *fik* (meget sjældent i kbhsk.), *kiks* har forholdsvis flere *i*-former end i kbhsk. (24 af 25 belæg), *krydder* har forholdsvis flere *y*-former end i kbhsk. (kun 2 *ö*-belæg i mat.), *vidste* har *i* hos to meddelere, i *bitter* har 20 ud af 25 *i*, og propriet *Frits* udtales af samtlige 25 med *i*. *Kyst* har *ø* hos alle. I *Gustav* har næsten halvdelen *u*. I mat. er der et belæg på *o* i *nu*.

Vokalkvantitative afvigelser fra københavnsk:

Mødt(e) har næsten enerådende langvokal, *trådt(e)* har som nævnt overvejende lang vokal, enten *å* eller *å*, hvorved de to verber får samme kvantitet i alle former.

En række ord på lang/stødt vokal + *s* har modsat forholdene i kbhsk. også lang vokal som 1. sammensætningsled. I testordene *husleje*, *husdyr* *isskab*, *lysestage* sås det næsten undtagelsesløst. Fra det øvrige mat. kan anføres *iskiosk*, *isbod*, *ishytte*, *lysbilleder*, *lyshåret*, *husmor*, *husgerning*, *risalamande*.

Konsonantisme

Et meget påfaldende træk i en sprogrøve fra Brovst-materialet er det, at der svarende til københavnskens *ð* findes en broget flora af svækkede og usvækkede former: *ð*, *i*, ÷.

Hvad der i første omgang måske virker mest slående, er, at man i samme ord hos samme meddeler i samme meddelelsessituation kan høre de forskellige varianter side om side: [bå·ø, bå·j, bå·å] både [van'ø, van'j, van'ə] vandet [uð', uj', u'] ud [hu'sø, hu'sj, hu'sə] huset o.s.v. Kun én meddeler, hvis lokalpræg generelt er svagt, er helt upåvirket af svækkelsen og har lutter *ø*-former, resten har svækkede former og *ø*-former. Der viser sig i materialet en tendens til, at svindformer er hyppigst i højfrekvente ord: [u'] ud [u·u] ude [ne'] ned [nee] nede [ti'] tid [sømtic] somme tider [al'ti] altid [nå·å] noget [há·å] havde. Meget udtales oftest *mæj* (altså med *æ*-assimilation). *ø* har noget større udbredelse i endelsen *-et*, men er også her talmæssigt underlegen og konkurrerer med den velkendte regionalprogsvariant *æd*. Man kan altså høre [vendu·uð, vendu·ud, vendu·u] vinduet [præ·jð, præ·jd, præ·æ] præget [ly·shå·åð, ly·shå·åd, ly·shå·å] lyshåret, men talstærkest er svindformerne: [há'wə] havet [fjæmsdy·ə] fjernstyret [træ'ə] træet [tå'jə] taget. – Ligesom man i københavnsk ofte i sammenhængende tale har tostavede imperfektumsformer af verber med *-ede*-bøjning: [kasdø] kastede [fadø] fattede [syglø] cyklede, har man i Brovst-materialet ofte svækkede tostavelserformer på ÷: *kasdə, fadə, syglə*, der dermed kan falde sammen med perfektum participiumsformen og (som følge af kbhsk. påvirkning) infinitiv.

v- / w- Kun én meddeler har overvejende *w* i forlyd, både foran for-
tunge- og bagtungevokal (*vejr, vogn, virvar*). 10 har rig repræsentation af både *v* og *w* i frit variantforhold, ikke på nogen måde forudsigeligt fordelt over ordstoffet eller efter lydlig omgivelser. De øvrige 14 har *v*. Af de 11 med *w*-forekomster har kun 4 muligheden *hw* (*hver, hvor, hvede*) – ingen har *hw-*. Derimod har 13 muligheden *hj* (*hjem, hjælpe, hjørne*), der hos de fleste af disse veksler med *j*.

To meddelere med kraftigt substrat har fakultativt *ð* i enklitisk pronomen: [va'sdå'ðə] *hvad står der?* [!slæ·b'påð'm] *slæbe på dem*. Man kunne måske vente at finde de samme to meddelere blandt dem, der afgiver belæg på *j* svarende til opr. *-nn/-nd*, men det er ikke tilfældet. 5 af de 25 har *j*, men ingen obligatorisk. En af dem siger fx [ajjn, ej', dæj'] *anden, ind, den*, men [hun', sdrøn', man'] *hund, strand, mand*. Den pågældende siger snart [haj], snart [han] *han*.

7 meddelere har fakultativt aspireret indlydsklusil i ord som *kutter, pakke, rette, kappe*. Dette træk synes ikke klart korreleret med kraftigt eller svagt substrat, og det kendes i øvrigt fra andre varianter af jysk regionalprog.

Foran *-ig* i ord som *stadig, blodig, modig, stædig* har materialet helt

overvejende klusilen *d*, jfr. testens punkt 59 og 73. Endelig skal meddeles et enkeltordstræk: Ordet *bold* udtales af 12 *bɔl'*, af 12 *bɔl'd*. 1 har belæg på begge former.

Accentuation

M.h.t. *stødforhold* finder man mange fra københavnsk afvigende udtaler, både en stribe enkeltordssærtræk og nogle mere gennemgående afvigelser.

0+ ÷ typen, altså ord med optaktstavelse fulgt af stærktryk og svag-tryk, har kun sjældent rm.s stødtilkomst. I sprogtesten forekommer *begynde*, *begyndte*, *betale*, *fortæller*; herudover rummer materialet et væld af eksempler: *bekriige*, *erkende*, *forskellig*, *forsøge*. Stødløshed er her det helt overvejende. Fremmedordet *vurdere* har dog gennemgående stød. M.h.t. fremmedord med flere optaktstavelser er forholdene i højere grad som i kbhsk. Ingen har stødløshed i *passagerer*, kun 5 har stødløst betonet *i* i *mediciner*, til gengæld har *amerikaner* stabiliseret sig i jysk regionalsprog med udtalen *-ká·nə*.

Typen stemt + ustemt radikal konsonant, der i kbhsk. har stød, viser brogede forhold. Kun 2 har stød overalt i mat., 1 har stødløshed i alle belæg, alle resten har eksempler på udtaler både med og uden stød. Labiliteten er total, samme ord optræder hos en og samme person snart med, snart uden stød. Ingen lovmæssigheder har kunnet konstateres, hverken m.h.t. situationsbetinget variation, ordenes frekvens eller meddelernes sproglige præg i øvrigt. Eksempelmateriale: *Brovst*, *folk*, *telt*, *høns*, *mælk*, *frelst*, *rundt*, *repræsentant*, *hingst*, *tank*, *hals*.

At sætte pronominer og andre småord i enklitisk stilling er mere udbredt end i samtidigt kbhsk., og ofte optræder det velkendte enklisestød; fra mat. kan nævnes [*gǝ·l'ɔ*] *gør det*, [*de 'a·'α 'egə*] *det er det ikke*, [*'fā'ā*] *for det*, [*'me·ɔ 'enə 'i'i*] *mere inde i det*, [*'te' ɔ kø·ɔ 'ne' mæ*] *til at køre ned med*, [*va 'he' ɔɔ*] *hvad hedder det*, [*æfdɔ'ən*] *efter den*, [*sɔ 'sgā'ā 'væ·ɔ 'sā'ān*] *så skal det være sådan*, [*ja ka 'eg 'li·i 'husgə*] *jeg kan ikke lige huske det*, [*'enɳ dα fɔ'sdo'o*] *ingen der forstod det*. Også dette træk optræder kun fakultativt, og kun hos 16 af 25.

Af svage verber med stødafvigelser i præsens har jeg ikke påtruffet de i litteraturen nævnte *kører*, *hører*, *bruger* m.fl., der da heller ikke forekommer i dialekten. *Kender* har derimod stød hos et mindretal (6 af 25) og nogle verber på lang vokal + b har overvejende stød (også ekspanderende i kbhsk.): *køber*, *råber*, *taber*.

Perfektum participium af en række svage verber med *-ede* i imper-

fektum og med *j* eller *v/w* i stammen har stød i tilfælde, hvor kbhsk. har stødløshed: [$l\alpha j'j'd$] *lejet*, [$la'w'd$] *lavet*, [$pr\ddot{ö}w'w'd$] *prøvet* (se sprogpørens punkt 15), [$f\alpha j'j$] *fejjet* (stød kun hos et mindretal), [$b\ddot{ö}j'a$] *bøjet* (do.), [$\ddot{ö}w'w'd$] *øvet* (kun stød hos halvdelen).

En række verber, der får stødtilkømt som 2. sammensætningsled i kbhsk., har ikke et sådant stød i jysk regionalsprog, normalt heller ikke i mat. her: [$\ddot{ö}btr\ddot{ä}'\ddot{ö}$] *optræde*, [$h\ddot{j}\ddot{ä}ms\ddot{ä}n\ddot{ä}$] *hjemsende*, [$j\ddot{ä}m\ddot{ä}g\ddot{ä}'\ddot{ä}n\ddot{ä}$] *hjemmegående* for blot at nævne nogle enkelte eksempler. Sprogprørens *udtale* har usædvanligt mange stødbelæg. Også de til sådanne sammensatte verber dannede substantiver har normalt stødløst 2.-led: [$\ddot{ö}bv\alpha\ddot{m}n\ddot{e}j$] *opvarmning*, [$u\ddot{d}\ddot{t}\ddot{ä}'s\ddot{ä}$] *udtalelse* (22 af 25 i testen) m.fl.

Nogle propriier har varianter uden stød på »2.-leddet«: *Ålborg* (stødløshed hos et flertal, enkelte vakler, ingen har obl. stød), *Skovsgård*, *Viborg*, *Pilgård*, *Sønderborg* m.fl. Også andre etablerede gamma-ord har fravær af stød hos en del i materialet: *rugbrød*, *gammeldags*, *guitar*, *voldsom* (se sprogpøve), *alvor* (do.).

Sammensætninger med stødbærende talord som 1.-led adskiller sig i jysk regionalsprog ofte fra kbhsk. derved, at talordene bevarer deres stød. Her i mat. viser eksemplerne med *to-* og *fem-* stor labilitet.

Stødløs slutstillet præposition (ofte med adverbial funktion) er noget for nørrejysk regionalsprog (samt himmerlandsk dialekt og vendelbomål) meget karakteristisk. 20 af meddelerne har det helt overvejende, både i oplæsning og samtale; hos 15 er stødløsheden obligatorisk, hos 10 fakultativ. Hos meddelere med begge muligheder synes det ikke forudsigeligt, hvornår der er stød. Stødet falder tilsyneladende med lige stor sandsynlighed på præposition med bitryk og med hovedtryk. Eksempler: [$br\ddot{ä}n\ddot{ö}'p\ddot{ä}$] *brænder på*, [$sbr\ddot{ä}n\ddot{ö}'i$] *springer i*, [$t\alpha'ä$] *tager af*, [$l'u\ddot{d}\ddot{ö}n'p\ddot{ä}$] *udenpå*, [$sl\alpha b\ddot{ä}'ä$] *slappe af*, [$h\alpha'fr\alpha$] (*langt*) *herfra*, [$l'fr\alpha$] (*et sted hvor det ryger*) *fra*, [$l'pr\ddot{ö}w\psi'p\ddot{ä}$] *prøve på*, [$\ddot{ö}w\psi'n'p\ddot{ä}$] *ovenpå*, [$g\ddot{ä}'p\ddot{ä}'m\ddot{ö}'$] *gå-på-mod*, [$l'aw\psi'ö'm$] *lave om*, [$tr\ddot{ä}d'ä$] *træt af*.

M.h.t. enkeltordene *brev*, *gal*, *guld*, *gulv*, *Kristiansen*, *nemlig*, *niende*, *syvende*, *skov*, *sølv*, *talt* (af tælle), *tiende* (10.), *vej*, *Århus*, se sprogpøven. Herudover skal det nævnes, at *lørdag* (vel i analogi med 1. stavelse i de øvrige ugedagenavne) har vidt udbredt stød både her i materialet og i andre former for jysk regionalsprog. Ordet *sådan* udtales næsten af alle *s\ddot{ä}'\ddot{ä}n*.

Tryk

M.h.t. leksikalsk tryk indeholder materialet kun én afvigelse fra københavnsk, og det er karakteristisk nok en lokal stednavneudtale: *Slette-!strand*. M.h.t. syntaktisk tryk er forskellene betragteligere. Der er mange belæg på betonet enstavelsespræposition¹³ foran styrelse (både efter trykstærkt og tryksvagt verbal) i tilfælde, hvor kbhsk. har ubetonet præposition – oftest når der er mindst én tryksvag stavelse efter præpositionen¹⁴.

det kan altså hedde:

de går 'i butikker
vi kom ind 'på en bondegård
hun skriger 'på hendes unger
et kontorfirma 'i Hobro
jeg skal 'til gymnastik
han kom 'med sin hund
hun er 'fra forstanden
en torn i øjct 'for chaufføren

men næppe (i mat. aldrig):

han går 'i skole
vi kom ind 'på bondegården
hun skriger 'på ungerne
et kontorfirma 'i Randers
jeg skal 'til dans
han kom 'med hunden
hun skræmte mig 'fra vid og sans
en torn i øjct 'for konen.

Denne tendens viser sig næppe i alle varianter af jysk regionalsprog (sml. de omtalte afhandlinger af Inger Ejkskjær og Ella Jensen). 14 af de 25 meddelere i Brovst belyser trækket, 11 har ingen belæg på fra kbhsk. afvigende former.

En række attributive adjektiver, der har tryk i kbhsk., er ofte tryksvage i Brovst-materialet og i andre former for jysk regionalsprog. De pågældende ord er alle på to stavelser, og de er højfrekvente. Efter den bestemte artikel er i mat. ingen afvigelser fra kbhsk.

Det kan hedde:

en „bitte 'garage
en „gammel 'mand
så „mange 'folk
en „lille 'fyr
en „masse hi'storier

men i materialet aldrig:

en „stor 'garage
en „ung 'mand, den „gamle 'mand
så „få 'folk
en „frisk 'fyr
en „uhyggelig hi'storie

15 meddelere har dette træk fakultativt eller obligatorisk.

Bevægelses- eller 0-bevægelsesverbum med afsvækket (undertiden durativ) betydning foran *og* + (i hvert fald overfladisk) sideordnet verbum

har i jysk regionalsprog ofte svagtryk, hvor der i kbhsk. er hovedtryk: *ø*løber og *ø*leger, *ø*løber og sprøjter med *ø*vand, *ø*ligger og *ø*læser, *ø*ligger og *ø*snakker *ø*med sin *ø*mor, *ø*står og *ø*kigger, *ø*stod og *ø*læste et *ø*opslag, *ø*går og *ø*ser, *ø*gik og *ø*spurgte *ø*fter sin *ø*mor, *ø*siddet og *ø*sover, *ø*siddet og *ø*talt mi^ønutterne o.s.v. Flertallet, ialt 17 meddelere, har eksempler på denne trykfordeling, men kun hos et mindretal af disse er trækket obligatorisk. Også her er forholdene hos den enkelte meddeler brogede.

Leksikalske afvigelser

Af leksikalske afvigelser fra københavnsk er der forbløffende få.

Nedenfor anføres samtlige belagte former.

Substantiver: *Førstningen* (= begyndelsen). 4 belæg.

Ishytte er flertallets betegnelse for *isbod*.

Knægt (= dreng). Når gløsen anføres her, skyldes det, at den modsat rigssprogets *knægt* er stilistisk neutral og betyder ganske det samme som *dreng*. Ordet udtales ofte *knæjd*.

Unge(r) (= barn). Sprogbrugforskelle på linje med de under *knægt* nævnte.

Fatter, *Mutter*, som *knægt* og *unge(r)*.

Legesager bruges ofte for *legetøj*.

Verber: *Brætte* (= smøge op). Mange belæg.

Skvatte (= falde). Stilistisk neutral (modsat rigssproget).

Adjektiver: *Bitte* (= lille) anvendes hyppigt, også i sammensætninger:

bittesøster, *bittebroder* og substantiveret: *de bitte* (= børnene).

Skøn(t) bruges som plus-gløse i flere forbindelser end i kbhsk., hvis nyere, brede jargon-anvendelse ikke forekommer. Eksempler: »Der er skønnere (= bedre at bo) herude«, »det kunne være skønt (= rart) nok«.

Adverbier: *Godtnok* er højfrekvent – ikke kun i betydningen 'ganske vist' (»jeg er godt nok træt, men har ikke lyst til at gå i seng«), men også i talrige andre forbindelser med betydninger 'faktisk', 'det må indrømmes', 'egentlig', 'i øvrigt'. Udtalen er almindeligvis *gɔnɔg*.

Heller (= eller) og *hellers* (= ellers) er hyppigt forekommende, *ikke uden* (= kun) påtruffet en enkelt gang.

Pronominer: Det personlige pronomen i 1. person singularis, en af de få variable, samtlige meddelere har et reflekteret forhold til, har hos

12 overalt i mat. formen *jeg*. Alle de øvrige har både *a* og *jeg*-forekomster. *A* er utvivlsomt langt overvejende i spontant talesprog hos de fleste af disse 13, men forholdene er ikke helt så enkle, som man umiddelbart skulle tro, og forskellen mellem de to former er med sprogdviklingens forløb blevet mindre markant. Hvor man før havde rigmålets *jæ(i)/jə* over for dialektens α , har man nu fonetisk nærtbeslægtede *a*-kvaliteter begge steder: $j\alpha(i) - a/\alpha$. Besynderligt nok har to af meddelerne med det kraftigste lokalpræg i et stort materiale omfattende belæg fra meddelelsessituationer appellerende til vidt forskellig sproglig bevidsthedsgrad ikke et eneste *a*-belæg, hvorimod en meddeler med et forholdsvis svagt lokalpræg – i oplæsning, og kun i oplæsning, har *a*. (Det bemærkes for en ordens skyld, at den pågældende meddeler ikke har noget entusiastisk forhold til det at tale dialekt.) Selv om en gennemført trækkorrelationsanalyse utvivlsomt ville vise en vis statistisk sammenhæng mellem på den ene side *a* og et stærkt lokalpræg og på den anden side *jeg* og et svagt lokalpræg, blev korrelationen næppe så høj som man umiddelbart skulle vente.

Der er, som forsøgt anskueliggjort ovenfor, stadig tale om markante sprogforskelle mellem københavnsk og det her behandlede regional-sprog, men det er først og fremmest lydlige forskelle, der er tilbage, og af disse er det accentuationsforskellene, der er mest fremtrædende. Det skal her erindres, at de meget iørefaldende *intonationsforskelle* p.g.a. et ufuldstændigt notationssystem har måttet udelades fra beskrivelsen. Der er ingen tvivl om, at af samtlige lokaliserbare træk er det *generelt* i regionalsprog accentuationsforholdene, der er mest sejlivede. I et netop kursorisk iagttaget materiale bestående af sprogprøver på ca. 20 min. med 40 21–25-årige personer fra Holbæk og omegn var der af lokaliserbare træk så at sige kun stød- og intonationsafvigelser tilbage. Brovst-materialet repræsenterer i forhold hertil et mindre fremskredent udviklingstrin (som sjællandske sprogområder til forskellig tid tidligere også har gennemløbet), hvor de sprogligt mere bredspektrede og i løbende samtale tættere lokaliserbare træk blander sig med de fremtrængende rigsmålformer. Det har i ovenstående afsnit været påfaldende, hvor ofte et påtruffet regionalsprogtræk hos den enkelte meddeler har været fakultativt, hvor ofte det har kunnet eksistere side om side med et rigsmålstræk, og hvor uforudsigeligt det har været, hvilken af de konkurrerende former der har været taget i anvendelse.

Påvirkning fra nyere københavnske lydudviklinger

Nedenfor skal beskrives, i hvilket omfang de fra københavnsk udgående lydudviklinger er nået ud i området. Særlig de nyeste træk vil her være af interesse, idet det må betragtes som en kendsgerning, at det ikkedialektale sprog hos de ældre på egnen i alt væsentligt er præget af ældre *rm.s* udviklinger, enten direkte fra københavnsk eller (sikkert i større udstrækning) indirekte gennem en mere fremskreden regional variant. Men selv om de store træk i påvirkningsvejen kan betragtes som klarlagt (ingen har mig bekendt argumenteret overbevisende for en massiv sproglig påvirkning fra Jylland til Sjælland i nyere tid), kan det bl.a. af hensyn til vurderingen af den fremtidige sprogsituation i Danmark være af interesse at se, hvor hurtigt de nyopdukkede lydudviklinger når frem til rigets yderområder. At det specielt er de lydige udviklinger, vi skal følge, skyldes, at rigssprogspåvirkningen m.h.t. morfologiske, syntaktiske og leksikalske forhold i dag stort set er uinteressant at studere, eftersom egnen så at sige ingen særtræk har tilbage, udviklingen *er* forløbet, og nye forskelle opstår næppe.

Vokalkvalitative træk

Det korte *a*, der i kbhsk. er differentieret ud i en fortungevokal foran alveolærlyd og nul (*kaste, fatte, halv, da*) og en bagtungevokal i andre omgivelser (*skaffe, tak, harske*), følger i området stort set den københavnske fordeling, der altså har afløst egnens α .

α foran labial og velær er obligatorisk hos alle. Foran alveolær har 5 *a* (som h-kbhsk., se DR § 4.1), 1 har *á*, 1 har *a* eller *a^r* (den pågældende taler med kraftigt egnspræg), 18 har belæg på både *a* og *á*, ofte også mellemformer: *a^r*. Vi finder m.h.t. dette markante træk langt mere brogede forhold end i København, hvor de fleste jævnaldrende *enten* har *a* eller *á* enerådende – i overensstemmelse med det sociolektale tilhørsforhold. *a^r*, der i kbhsk. er et konservativt træk, der ofte opleves som (evt. påtaget) fint, virker i den foreliggende sammenhæng som et bondsk træk, og *á*, der i kbhsk. korrelerer positivt med lav social status, skal her snarere opfattes som et socialt neutralt regionalsprogstræk, der også kendes fra øst- og vestjysk regionalsprog.

α er almindeligvis bevaret i restgruppeordene (DR § 4.2): *vandre, anderledes, andre* m.fl. I *materiale* har 9 α .

I aj-diftongen (*sejle, mig, haj*), hvor der i dialekten for de fleste ords

vedkommende er αj (fakultativt hos 3, heraf de to tosprogede), viser materialet let forsinkelse i udbredelsen af det hos jævnaldrende københavnere så godt som enerådende αj (DR § 4.4). Kun 2 har obl. αj , 9 vakler mellem $a^r j$ og αj , 11 har $a^r j$. Af de tre med fak. αj har 2 ved siden heraf $a^r j$, den sidste har αj .

Det lange a er altid smeltet sammen med et efterfølgende r (*far, vare, Karen* o.s.v. DR § 8) i kvaliteten α . Forholdene er helt som i kbhsk., ligesom hvor langt a står efter r (*drage, Prag, rane* o.s.v. DR § 9). Uden for disse r-forbindelser er det lange a ligeledes stærkt påvirket af kbhsk., idet der i mat. ikke forekommer et eneste belæg på den opr. bagtungevokal, der er bevaret i dialekten for så vidt der ikke er å-lyd. På den anden side er det i moderne kbhsk. obligatoriske \acute{a} (DR § 5) kun slået igennem hos 11. 13 har \acute{a} ved siden af a (+ evt. mellemformer), 1 (med kraftigt substrat) a eller a^r . Også her findes der altså hos over halvdelen af meddelerne konkurrerende former side om side, hvor forholdene er ganske anderledes stabile i kbhsk.

M.h.t. opr. kort å (*holde, komme, post*) findes der i kbhsk. h-sprog ɔ , i l-sprog \acute{a} (DR § 27). Materialet her viser overvejende ɔ -former, kun 2 har fakultativt \acute{a} , 1 fak. \acute{a} . Foran *w*, hvor jævnaldrende københavnere har \acute{a} (*vogn, Poul*), viser der sig nogen konservatisme på egnen. 6 har ɔw , 8 har ɔw ved siden af $\acute{a}w$, 5 har $\text{ɔ-w}/\acute{a}w$, kun 6 har obl. $\acute{a}w$.

Opr. kort o, der i kbhsk. forlængst er udviklet til \acute{a} (*sund, pukkel, ost*), er åbnet til \acute{a} hos 10 (overalt i mat.), 2 har overalt bevaret o, 13 har eksempler på både o og \acute{a} . Ordene *ond, bonde, mon, ost* optræder særlig hyppigt med o, hvilket ikke gælder *hos* (sjældent anvendt præposition deroppe), der også har o i skriften, og som i kbhsk. hos en del yngre meddelere kan have o (DR § 30).

Udviklinger ved r: Åbningen af opr. *rø* til *rö* (gennemført i kbhsk.) i ord som *trøst, bryllup, bryst* er fuldbyrdet hos alle med undtagelse af 1 (en landmandssøn, der i øvrigt ikke skiller sig ud fra mat.). Også det af *rø* udviklede *rö* viser kvalitative forhold som i kbhsk. Alle har *rö*. (DR § 11 og 13). Derimod spores der en mærkbar konservatisme m.h.t. åbningen af opr. *re* (*fred, frisk, kringle* o.s.v. DR § 12). Kvaliteten ligger hos 22 fast på *ræ* (*rå* forekommer ikke), 3 har fakultativt *re*. Det i kbhsk. vidt udbredte sammenfald af opr. *re* og *ræ* (DR § 14) modvirkes her af det fra jysk regionalsprog velkendte *rä* (svarende til opr. *ræ*) i ord som *træne, præge, kræve*. 11 meddelere har eksempler på denne udtale. Kun 2 har obl. sammenfald *kreds=kræs, tre=træ, reb=ræb* o.s.v., 6 har

fakultativt sammenfald, 16 har ikke mulighed for sammenfald. Den kvalitative afstand mellem opr. *ræ* og *ræ* er for stor.

Det i kbhsk. vidt udbredte sammenfald af opr. *ræ* og *ræ* foran alveolær og labial (DR § 15): *rende=rænde*, *kræft=kraft*, *ret=rat* har kun i begrænset omfang bredt sig til det her behandlede område, idet der kun for to meddeleres vedkommende er tale om et obligatorisk sammenfald. Hos 18 veksler *ræ* og *ræ* (svarende til opr. *ræ*), 5 har obl. adskillelse. Den i kbhsk. begyndende udvikling *ræ* > *ræ* (DR § 26) i ord som *strøm*, *drømme*, *grøn* er der ingen spor af.

Derimod er meddelerne ikke uberørte af udviklingen *ru* > *ro* og *ru* > *ro* (*gru=gro*, *brug=bro*, *rulle, russisk*, DR § 17), omend den ikke er så fremskreden deroppe. 5 har sammenfald, 7 har fakultativt sammenfald, 13 har aldrig sammenfald, omend enkelte af dem har fakultativ *ru*-kvalitet svarende til opr. *ru*(^o).

Også m.h.t. åbningen *ö* > *ö* viser der sig nogen konservatisme. 4 har *ö* overalt, 21 har *ö* overalt i betatypen (*gøre, smøre, Søren* o.s.v. DR § 20), heraf har 3 *ö* i *før, dør, tør* (adj.) ellers *ö*, 6 har *ö* i *før, tør* ellers *ö*, 10 har *ö* i *før* ellers *ö*, 2 har *ö* i *før* ellers *ö*. *ö*-formen kendes ikke fra kbhsk., udbredte *ö*-former i *før* og *dør* findes i kbhsk. hos en lidt ældre aldersklasse. Det er ikke usædvanligt, at ordene ikke samtidig får *ö*. Den hertil svarende, noget senere opdukkende lydåbning af opr. *æ* til *ä* (*bære, stære, kære, sær*, DR § 23), som den forrige begyndt i l-kbhsk. og videreført i h-kbhsk., er ganske sjælden at påtræffe i Brovst-materialet. Kun 4 har fakultativt *ä*. Hos lidt flere kan man høre *ä* svarende til opr., tidligt forkortet *æ* (DR § 21) i ord som *nærliggende, besværlig, vejrmelding*.

Med hensyn til den i kbhsk. forlængst gennemførte sammensmeltning af såvel kort som langt å med efterfølgende r (*kort, Horsens, år, gård*, DR § 25) hersker der i jysk særlige forhold, der både kan tolkes som værende udtryk for sproglig konservatisme (vokal + r er ikke smeltet sammen) og som eksempel på et særjysk forhold, idet vokalkvaliteten afviger fra normale københavnske forhold i ældre tid (DR § 25). 21 har *å*. 5 af disse fakultativt *å*. 3 har *å*, 1 *å*. De to med *å* svarende til opr. langt a har ikke *å* i den her behandlede type. – Den foreliggende, i løbende samtale hyppigt forekommende lydstruktur er blevet et markant træk til stedsbestemmelse af en regionsprogstalende jyde.

Vokalkvantitet

Foran intervokalsk r (*herre, 40, stirre, spørge, DR § 35*), hvor der i københavnsk (tidligst l-kbhsk.) er vidt udbredte forlængelser, viser materialet ret brogede forhold. 7 har obligatorisk kort vokal, 7 har normalt kort vokal, men (ganske uventet) lang vokal efter i (*stirre, svirre*), 4 har fak. lang vokal i typen som *helhed*, 7 har obl. lang vokal i *mat.*

M.h.t. forkortelsen af opr. lang vokal foran *ð, ɹ, j, w* (DR § 33), der rammer en meget stor del af ordstoffet, viser materialet som *helhed* en svag konservatisme. Forkortelsen af snævre vokaler er obl. i alm. forekommende enstavelsesord (*lyd, tid, ud, ser, gi(ve)r, liv*) foran *ð, ɹ w* i spontan tale, men forholdsvis sjældent ved bagtungevokaler og *a: rod, ord, bog, tag, båd*. Der er i alle typer (se nærmere DR § 33) tale om en jævn forsinkelse af den fra kbhsk. ekspanderende forkortelsestendens.

Konsonantisme

Det åbne *g q* har i et stort materiale (DR § 37) af letforklarlige årsager vist sig mest sejlivet i jyskpræget rigsmål. Den yngste generation viser imidlertid kun en forbløffende moderat konservatisme. Kun 2 meddelere har fakultativt *q*, og kun efter *α* (DR type 2 og 3). Imidlertid er svindstadiet (DR § 38), der kan vise sig i ord som *bøger, læge, neger, decideret* sjældnere i *mat.*, kun 2 har fakultativt svind.

T-affrikationen, et meget iørefaldende træk, har kun i begrænset omfang nået at præge udtalen. Hovedparten af meddelerne, ialt 13, har obl. uaffrikeret *t* (= *dh*), 2 har lidt svagere affrikation end kbhsk. 6 har både affrikerede og uaffrikerede *t*'er i *mat.* 5 har affrikation som moderne h-kbhsk. (DR § 47).

Da København er udbredelsescentrum for nye sprogudviklinger i moderne dansk, kan det ikke undre, at der ofte vil gå en del år, før en ny udtale slår igennem i en lille jysk stationsby i et dialektområde. Snarere må det give anledning til undren, at flere udviklinger på mindre end 10 år når at sætte sig spor i det lokale regionalsprog, og at samtlige de ældre i Dansk Rigsmål behandlede og i københavnsk fuldbyrdede nydannelser også er slået igennem på egnen. Dette betyder imidlertid ikke, at de københavnske former er blevet enerådende. Det mest interessante i undersøgelsen er måske netop det meget heterogene sprog, der er karakteristisk både for egnen som *helhed*, for den undersøgte aldersgruppe og for den

enkelte meddeler. Alle meddelere har mange lokaliserbare træk, men ikke de samme. Så at sige alle rigsmålsudtaler kan høres blandt meddelerne, men aldrig tilnærmelsesvis samlet hos en enkelt. Et københavnsk træk slår måske igennem hos nogle, hos andre lever det side om side med en regional variant, medens atter andre er helt upåvirkede af det, men til gengæld påvirket af et andet rigsmålstræk. En given nyudvikling rammer hos en enkelt en del af ordstoffet med en bestemt lydstruktur, hos en anden fornemmer man måske en situationsbetinget variation, hos en tredje kan det samme ord i samme meddelelsessituation variere ganske meget. Det fremlagte materiale giver rig eksemplifikation på de omtalte variationstyper.

Det var en nærliggende tanke, at meddelerens *holdning* til de forskellige sprogvarianter kunne påvirke deres udtale, og der er da også som et led i undersøgelsen stillet en række spørgsmål med henblik på at finde frem til meddelerens sproglige idealer. Det må her tages i betragtning, at det kan være svært at få dækkende svar på sådanne spørgsmål, dels fordi mange er sprogligt ureflekterede, dels fordi sprogligt reflekterede ofte vil vægre sig ved at blottlægge eventuelle sproglige fordomme eller fremhæve én sprogform for en anden. Også 14–17 årige vedkender sig nødvendig intolerance og sproglig diskrimination.

9 af meddelerne må karakteriseres som sprogligt helt ureflekterede. Det kan fx give sig udslag i, at vedkommende betragter det som en helt ny oplysning, at der er udtaleforskelle på egnen, eller det kan ytre sig ved en gennemført reaktion af typen »det ved jeg ikke«, når interviewerens først forsigtigt prøver sig frem med sonderende spørgsmål, senere evt. direkte forhører sig om, hvorvidt meddeleren sætter én sprogform højere end en anden. 11 værdsætter dialekter og rigssprog lige højt, 4 af dem vil opfatte det som et tab, hvis dialekterne forsvinder, 1 finder dialekten mere tiltalende end rigsmålet, 4 finder rigsmålet mere værdifuldt end dialekten. Om andre sprogformer falder der spredte bemærkninger: nogle synes, at Thybomålet er lidt til grin (omtrent hvad Århus-målet var for visse københavnere i 70'ernes begyndelse!), en enkelt hævder, at bornholmere taler helt skørt. Det er klart, at interviewerens rolle i forbindelse med sådanne spørgsmål er vanskelig, dels repræsenterer vedkommende selv en sprogform (som der skal et frisk initiativ til at beklukke), dels kan spørgsmålenes udformning få stor betydning for svarerne. En dreven interviewer, såvel som en meget primitiv, kan få meddelere i den her foreliggende sammenhæng til at give udtryk for så at sige hvadsomhelst, sml. »Du kan da godt høre, at rigsdansk er et rigtigere, mere korrekt sprog, ikke?« og

»Du hører da for pokker vel ikke til dem, der mener, at dialekter ligefrem hårdt og brutalt skal bekæmpes?«. Der er derfor blevet lagt stor vægt på at undgå at påvirke de unge mennesker i nogen retning. Alligevel må denne del af undersøgelsen betragtes som den mest usikre.

Det viser sig imidlertid, at emnet ikke er så sprængfarligt, som mange sprogfolk måske gerne vil tro. Den belæste optegner vil naturligt, når attitudeundersøgelser bliver aktuelle, gå på kattepoter, som nærmer man sig et mineret område, men heroppe har sproget efter alt at dømme ingen væsentlig funktion som gruppesymbol. Ethvert naturligt fungerende sprog accepteres, meddelelserne oplyser, at sprogdrillerier så at sige ikke forekommer, selv omplantede københavnerebørn accepteres. Den forventede, af Baumann Larsen fra en bornholmerundersøgelse¹⁵ omtalte modsætning land-by kan ikke spores i børnenes sproglige værdisystem. Udtalelserne fra børnenes lærere peger i ganske samme retning: gruppe/klike-dannelser udvikler sig omkring forskellige interesseområder: sport, spejderbevægelse, pigegarde – skolefællesskab, naboskab o.s.v., men udtalen skaber ingen barrierer og etablerer i sig selv intet gruppesammenhold. Et udtryk herfor og en årsag hertil kunne være netop det forhold, at sproget i området er så blandet og labilt som forsøgt anskueliggjort. Der er ikke – som så mange andre steder – blandt de unge fx to let adskillelige normer med klart forskellig social tilknytning.

NOTER

1) Anker Jensen: Sproglige Forhold i Åby Sogn, Dania V. 1898. – 2) Peter Skautrup: Om Folke- og Sprogblanding i et vestjysk Sogn, Danske Studier 1921. – 3) Inger Ejskjær: Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk, Dialektstudier I, 1964/65. – 4) Ella Jensen: Om Sproget i Århus 1900–1910, Dialektstudier II, 1967. – 5) Hanne Louise Geist og Mogens Baumann Larsen: Lokalsprog og regionalsprog på Bornholm, Dialektstudier III, 1974. – 6) Lars Brink og Jørn Lund: Udtaleforskelle i Danmark, 1974. – 7) Lars Brink og Jørn Lund: Dansk Rigsmål I–II, 1975. – 8) Kjeld Kristensen: Variationen i et vestjysk stationsby-mål, 1974. – 9) De 25 meddelere kommer fra hjem, hvor forsørgerne (hvis 2, da den højest placerede) har flg. stillingsbetegnelser: urmagersvend, arbejdsmand, folkeskolelærer, damefrisør, specialarbejder, kommis, husmand, landmand, tømrermester, kommis, fabriksarbejderske, dyrlæge, rengøringsassistent, chauffør, møbelhandler, chauffør, skovarbejder, sygeplejerske, murerearbejdsmand, landmand, husmand, landmand, repræsentant, bilforhandler, landmand. – 10) September 1975.

11) Til den her fremlagte undersøgelse har stud. mag.erne Lone Larsen, Marie Bech og Annette Jensen bidraget med båndmateriale. – 12) Kun den mest rigsmålsnære af de to sprogkoder er inddraget i analysen. – 14) Se, specielt om forholdene i Houlbjerg, Ella Jensen: Om Præpositioners Trykforhold i Jysk, Festskrift til Peter

Skautrup, 1956. Se endvidere: EDB-undersøgelse over præpositioners trykforhold i vendelbomål. I, 1974 samt II. Institut for dansk dialektforskning ved Bent Jul Nielsen og Karen Margrethe Pedersen. (Duplikeret). Undersøgelsen tager udgangspunkt i Ella Jensens ovennævnte afhandling. Gennemgangen er langt mere detaljeret end nærværende afhandlings registrering af nogle iørefaldende forskelle. – 13) Glosen kan også bruges mere snævert om den forholdsvis lille gruppe af træk, der hverken er dialekttræk eller rigsmålstræk. – 15) M.h.t. årsagsforklaring opfatter Ella Jensen ikke de rytmiske forhold som primære. – 16) Mogens Baumann Larsen: Skolen og dialekterne, Meddelelser fra Dansklærerforeningen, 1969 3.